

MĘDRZEC (455) *sb m*

WN sg -ec (181), -eć (3); -eć *HistAl*; -ec : -eć *Mącz* (6 : 1), *RejPos* (2 : 1).

e jasne.

sg *N* mędrzec (184). ◇ *G* mędrca (23). ◇ *D* mędrcomi (4). ◇ *A* mędrca (12). ◇ *I* mędrce(m) (4). ◇ *L* mędrca (2). ◇ *pl N* mędrca (85), mędrcomi (13); -owie *RejWiz*, *SienLek*, *Oczko*, *GrabowSet*; -y : -owie *KłosaAlg* (2 : 1), *Leop* (1 : 1), *RejAp* (1 : 1), *KołąkCath* (1 : 1), *KołąkSzczęśl* (1 : 3), *WujNT* (8 : 2). ◇ *G* mędrcom (74); -ów (12), -ow (1) *MurzNT* (1 : 1), -(o)w (61). ◇ *D* mędrce(m) (8). ◇ *A* mędrce (26). ◇ *I* mędrca (8) *BierEz*, *BielŻyw*, *BibRadz*, *HistRzym*, *RejPos* (3), *RejZwierc*, mędrcomi (3) *MurzNT*, *LatHar*, *SkarKaz*. ◇ *L* mędrce(o)ch (5), mędrcom (1) *KromRozm II*. ◇ *V* mędrca (3).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVII – XVIII w.

*Człowiek mądry, uczony; filozof; philosophus Murm, Mymer¹, HistAl, Mącz, Cn; sapiens Vulg, PolAnt, Mącz, Modrz, Cn; sophus Calep, Cn; peritus PolAnt (455) : BierEz kt [2 r.], Bv, D2, E2. [2 r.], E2v [5 r.] (15); OpecŻyw 40; ACzłowiek wiele iest ijnych mędrcom/ [...] ktorzi o Szczeńciu a o Fortunie ludźki piłali/ aleciem nie tak gruntownie iako ninieyflá Hiftoriá o miełcie fortuny fliroko fama wfobie ogaręła. ForCnRWiet Av; Murm 177; Mymer¹ 9v; Ten [Tales] pirwłzy mędrcom nazwan iest, podlektoregoż y innych siedm takież nazwano. BielŻyw 1; DEMoŃtenes mędrzec á rzecznik w Attenach miełzkał. BielŻyw 59; PTolemeus Filadelphus mędrzec krol Egipski barzo wczony był á w księgach fie kochał BielŻyw 111, nlb 4 [2 r.], 6, 7, s. 1 [2 r.], 2 [3 r.] (53); KłosaAlg A2; RejRozpr A3; EuŃculus tedy mędrceć powłtawłszy z wielkołci ludu rzekł/ aby żadnim obyczáiem nie przizwaláli flowam Alexandrowym HistAl D5v, D5v, D6v [2 r.], D7, D7v, 14v, 17, N5v; RejWiz 49v, 50v, 57v, 86v; Leop *B2 [2 r.], Is 19/12, Ier 50/35, Ez 27/8; RejZwierc A2, 6, 50v, 135; BibRadz *2, Dan 4/15, 1.Cor 3/19, 20; zá krolá Ezechiałzá ludá byli ci mędrca/ Tales/ Solon/ Chilon/ Pitákus/ Biás/ Kleobolus/ Periánder. BielKron 100v; Nektánábo krol Egipski/ ktorzy też był miedzy Mędrce iednym policzon/ gdyż náfláadował vczenia wielkiego/ zwłázczá gwiazdárłkich náuk álbo czárnokłiełtwá. BielKron 122, 111v, 114v, 121v [3 r.], 123v, 125v (20); GrzegRóżn K3; KwiatKsiąż E4; Mącz 23b, 24c; OrzQuin O4; Ale lepiej by im ARyftotelełá Mędrca naczelnieyłzego [...] fluchác LeovPrzep a2v, a2v, F3v; RejAp 21v, 120v; GórnDworz F6; HistRzym 112 [2 r.]; RejPos 250, 281; tedy fie do tego trefił on Ezop rzkomo z głupiá cbytry mędrzec RejZwierc 39v, 17, 54, 65v, 67v, 138v (12); bo włzytscy mędrca krolełtwá mego/ niemogli wykłádu pokázác mi BudBib Dan 4/18[15], Ex 7/11, 1.Esdr 8/16, Ier 10/9; PaprPan G2v, G3, M2, N2v, S3 [2 r.], [Hh5]v; ModrzBaz 143; Oczko 9v; SkarŻyw 25; WerKaz 276; GórnRozm B3v; Calep [992]a; GostGospSieb +2; Phil D2v, I, M4, R3; Mędrce z ich głupłtwá karzełz GrabowSet L2; częgo Iezus Syrách/ Itározakonny Mędrzec nie zámilczáł LatHar 326, +9v, 328; KołąkCath C3v; KołąkSzczęśl A2, A4v, C2v; WujNT 8 [3 r.], 1.Cor 3/19, 19[20]; PowodPr 17, 27, 56, 62; SkarKaz 2a, b, 352b, 383b, 384a (8); PaxLiz A3; SkarKazSej 702b; KlonFlis E3.*

*W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy miejscowej lub z nazwą miejscową w G [w tym: ai (39), G sb (1)] (40): Mędrce Egiptu włzytkiego/ Zezwał ich z miáftá swoiego BierEz G2v; HistJóz B; ANaxagoras mędrzec Azyanłki w Attenach przebywał BielŻyw 32, 1, 9 [2 r.], 12, 13, 17 (19); Tak był dołłedł Pytágorás Memfitłkich Mędrcom Leop *B2; BibRadz Dan 4/3; W tym to miełcie Likurgus*

mędrzec známienithy Grecki vřtháwił był práwá rządne mieřczánom Lácedemońkim *BielKron* 272, 102v, 121v [3 r.]; *Mącz* 24c, 301b, 400a, 454a; *RejZwierc* 55; Tę náukę mędrzy Atenřcy gdy od Páwła S. řyřzeli/ nowym Dyabelřtwem iá názwáli. *BiałKaz* D4; Solon mądry pewnie żeby vřtał/ Bo ten nářz mędrzec Ruřki wnetby im dochluřtał. *PaprPan* M2; *ModrzBaz* 129v; *StryjKron* 1; *PowodPr* 77, 79; *WujNT* 7.

W połączeniach szeregowych (7): *OpecŻyw* 77; *RejPos* 288, 289; Bo řłuchay coć Sálomon on wielki mędrzec krol y prorok o tym ták pewnie powieda *RejZwierc* 34v; *KořakCath* C2v; Dźiwuiá řię Prorocy/ Anyeli/ Mędrzcowie/ Tákiemu národzeniu/ řwięci Doktorowie *GrabowSet* Kv; *WujNT* *Matth* 23/34.

W przeciwstawieniach: »mędrzec ... gřłupiec (2), maluczki (2), prostaczek (a. ludzie prořci) (2)« (6): Będe cię wyznawał Pánie/ ktoryř zákrył náuki řwe od mędrzcow/ á obiáwiłeř ie máłuczķim. *BielKron* 155v; gdyř Pan chce áby byli wřzyřcy zbáwieni/ ták bogacze iáko y vbodzy/ ták mędrzy iáko y prořtaczķowie. *RejPos* 288v, 152; Iákoř řnadř nie tylko mędrzec ále gřłupiec tákřeby tho był zeznáć powinien. *RejZwierc* 65v; *RejPosWstaw* [143²]; *Strum* Q3.

W tekřcie wprowadzajácy m sentencję [w tym: mędrzec (mędrzy) mowi(q) (38), napisał(-li) (pisze (piszq)) (14), powiada(jq) (powiedział) (12), pořwiadcza (řwiadczy) (4), uczy (uczq) (3), rzekł (1), upomina (1)] (74): *FalZioł* V 54; *KromRozm I* B3, N3; A yednák y ty/ y wřřyřtkye przykazánya boże wyeczne řá/ yáko řwyáđřřly mędrzec *KromRozm II* 1; *KromRozm III* P2; *KrowObr* 95, 116v; *RejWiz* 101v; *RejZwierc* 47v; *BibRadz* *2v; *BielKron* 333; *RejAp* 174v; *RejPos* 333v; *HistLan* E4, F4; Gdyř Mędrzy powiáđáia/ iz řágodne řłowá vřmierzáia káđdą popęđliwořć. *RejZwierc* 139v; Bo nie dářmo Mędrzy nápiřáli: *Fruřtra funt arma foris niři řint confilia domi*. To ieřt/ Prořno řie ná polu wáđziřř/ ieřřli domá nie vřáđziřř. *RejZwierc* 145; Bo thák vczá Mędrzy/ iz to poćciwemu przyřtoi przeřřłemi řie rzeczámi ćwiczyć/ á przyřřłe ná pilney pieczy miewáć. *RejZwierc* 154, 12v [2 r.], 15, [28³]v, 44, 63v (13); *BielSpr* 75v; *CzechRozm* 231; *SkarJedn* 250; Bo řořpuřtna ieřř rzecz wino/ iáko Mędrzec mowi. *WerGořć* 254; wiedzác to zápeřne/ częgo Mędrzec pořwiadcza/ iz řywot nářz niepomiernym iadłem y pićiem bywa vmnieřřzon. *WerGořć* 263, 226, 243 [2 r.], 244, 260; *BielSjem* 29; *LatHar* +10, 200, 647, 649; *KořakCath* C3v, C5v; *WysKaz* 48; iáko Mędrzec vpomina młodeřo: Miedzy řtárymi mądrymi řtoy/ y do mądrořci ich z řercá řię przyřaczay *SkarKaz* 42b; O boiářni mowi Mędrzec/ iz ieřř řřzodłem řywotá *SkarKaz* 348a, 7b, 42a [2 r.], 79a, 84a, 277a (17); Kto idźie prořto/ mowi Mędrzec/ ten idźie beřpieczno *SkarKazSej* 662a, 658a, 660b [2 r.], 662a, 675a, 676a (11).

W charakterystycznych połączeniach: mędrzec *abđerycki*, *arabski*, *ate(nie)ński* (5), *azyjański*, *babiloński*, *boży* (2), *chaldejski*, *chřeřcijański* (*krřeřcijański*) (3), *chytry*, *cycyjeński*, *cyreneński*, *eipski* (*Eiptu*) (3), *grecki* (12), *kordubeński*, *koryntski*, *kreteński*, *lacedemoński* (2), *lindyski*, *memřitski*, *naczelnieřzy*, *nawyřszy*, *niepobořny*, *obyczajny*, *osobliwy*, *pryřjenneski*, *przedni*, *ruski*, *rzymski*, *samicki*, *řławny* (3), *starozakonny*, *tebański*, *wařny*, *wielki* (8), *włořki* (2), *wyborny*, *zacny* (6), *znamienity* (3), *żydowski*.

Przysłowia: Ile chyřrcow/ tyle mędrzcow. *BierEz* N3; ile mędrzcow tyle chyřrcow *BielKron* 56.

Trudno mędrzá ořzukać. *BierEz* K4.

Barba non facit Philosophum, Brodá nikogo Philořophem á medrcem [!] nie czřyni. *Mącz* 23b.

Wyrażenia: »mądry mędrzec« (1): Bias Priennefki mędrzec, z siedmiu mądrych mędrzców jeden. *BielŻyw* 13.

»mędrzec nad mędrcey« (1): *RejPos* 289 cf a. Wyrażenie.

»pogański mędrzec« [szyk 14 : 8] (22): *KłosAlg* Av; *KromRozm I* F4; *SienLek* T4, T4v; *RejPos* 37v, 333v; *RejZwierc* 177; którą [sławę] gdyby kto vtrácił/ iáko Pogáńfki Mędrzec powiedział/ nie ma co wiécey vtrácić. *CzechRozm* 231; *WerGośc* 213, 243, 244; Stądże pogáńfcy Mędrceowie Bogá rozumieli być *Primum mouens KołakSzczęśl* A2, A2, C3v; *PowodPr* 63, 64, 65, 70, 75; *SkarKaz* 313b; *SkarKazSej* 678b, 695a.

»mędrzec przyrodzonej nauki (a. nauk przyrodzonych)« = *uczony* (2): *BielŻyw kt*; Gadki z piíma wielkiego philozophá Arifotela, y teź infzych mędrzców tak przyrodzoney iáko y;ekarfkiey nauki z pilnością wybrane *GlabGad kt*.

»mędrzec stary, dawny, staroświecki« [szyk 9 : 8] (12 : 4 : 1): Otoź w tych księgach ninieyfzych wypifany íá żywoty Philozophow á mędrceow ítaroświeckich *BielŻywGlab nlb* 13, nlb 9; *KłosAlg* A2; Bo w onych mędrceoch dawnych był ten zwyczaj ítáry/ Íz nawiécey tu w káżdey ípráwie ítrzegli miáry. *RejWiz* 42, 1v; *RejZwierc* 55, 134; *BielKron* 471v; *OrzQuin* O3v marg; Abowiem Mędrcey oni ítáryz tedy gniew człowieczy doczeńnym ízaleńíthwem zwáli *RejZwierc* 75, 145v, 172v; *Oczko* 2v, 6; *KołakCath* C4v; *KołakSzczęśl* A2; *SkarKaz* 80a.

»mędrzec świata (tego), świecki« [szyk 5 : 1] (5 : 1): *MurzNT* 28v; *HistRzym* 65; *RejPos* 40v, 289; Z tey wiary zártowáli mędrcey íwiátá *BiałKaz* D4; *SkarKaz*)(3. [Przydawka „świata tego” w *RejPos* występuje bardzo często przy różnych rzeczownikach].

»mędrzec uczony« (2): Eos enim Persae Magos appellant quos Graeci Philosophos, Latini Sapientes AEgyptii Prophetas seu sacerdotes, Galli Druidas, Nos, Mędrce vczone. *Mącz* 203d; *PaprPan* X3.

Zestawienie: »siedm mędrceow« = *siedmiu słynnych mężów (filozofów, prawodawców, mężów stanu) starożytnej Grecji z okresu 620 – 550 r. p. n. e., odznaczających się mądrością praktyczną; poszczególne przekazy zaliczają do nich różne postaci* (10): *CHilon* Mędrce Lacedemonfki, ieden z siedmiu mędrzców w Atenach przebywał *BielŻyw* 9, 5, 12, 13; *Mącz* 24c, 301b, 400a, 454a; Bo o Solonie nápiáno/ że w Egipcíe báwił íę náuką mądrości: á potym wliczbę siedmi Greckich mędrceow [in septem Graeciae sapientibus] był policzon. *ModrzBaz* 129v; *StryjKron* 1.

Szeregi: »mędrzec a (i) doktor« (4): á vdał íe w rozmowy z onymi mędrcey á z onymi doktory *RejPos* 38v, 37v, 38v [2 r.]. [Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.].

»(choćże) filozof, (a, to jest, choćże) mędrzec« [szyk 16 : 3] (19): Żywothy Philozozophow [!]: to íeft: mędrceow nauk przyrodzonych. *BielŻyw kt*, 171; *BielŻywGlab nlb* 9, 13; *RejWiz* 1v; *Leop* *B2; Peripatetici, Philozophowie á mędrcey ktorzi Arifotelisowey nauki á mniemánia náśládownáli *Mącz* 291c, 23b, 155a, 248c, 334b, 336d (10); *RejZwierc* 172v; *SkarŻyw* 600; *WujNT* 7. [Ponadto w połączeniu niewspółrzednym 1 r.].

»loik abo mędrzec« (1): czemuż rzeczy przeciwney chce [...] dowodzić? [...] Nie pámiétáiąc ná regułkę íwych Logikow/ ábo mędrceow ktorzych íę trzyma. *CzechEp* 160.

»mędrzec (mędrscy) a (i) nauczony (a. ludzie uczeni)« = *sapiens et sciens PolAnt* [szyk 3 : 1] (4): *BibRadz Iob* 34/2; *RejPos* [36]v; *RejPosWstaw* [143²]; Ná których ípofne złorzeczeńftwá/ y potwarzy wiele fie ludzi vczonych y on mędrzec w Pílmie S. częfto vřkarza *StryKron* A6.

»mędrzec i prorok« [szyk 1 : 1] (2): *RejPos* 16v; gdyż nam ípofob od Bogá podány/ Przez Proroki y Mędrce ťwiátu obwołány/ Iáko káždy [...] W zakonie Páńfkim ma žyc y doysć ťzczęťcia *KořakSzczęť* A4v. [*Ponadto w pořczeniach szeregowych 4 r.*].

»mędrzec i wieszczek« = *sapiens et magus PolAnt* [szyk 1 : 1] (2): ocuziwiřly Farao po ípányu dlá boiazny/ ráno pořlał do wřlytkych mędrcew y wyefftkow Eipřkych yžby przyřzli/ a gdy fie zefzli powieđał ym fen *HistJóz* B; *BudBib* *Gen* 41/8.

Iron. (2): przypomnię tu kroćiucžko co fię zá moiey pámięci ná Podláznu nad ťwiętemi Ewánieliami od tákiego mędrca zřtało. *BudNT przedm* b7.

Wyrażenie: »głupi mędrzec« (1): Kur w pochlebřtwie rozumu zbyřł: Liřcže ťwá głowę náchylil. Oná go więc hnet popádlá/ A głupiego mędrca ťniádlá. *BierEz* S4.

a. *O Bogu* (2) : Częgo y on mędrzec [!] niebá y zyemie řam Pan nářz mocnym dekretem podepreć ráczył *RejPos* 333v.

Wyrażenie: »mędrzec nad mędrscy« (1): Oto ťluchay nieomyřnego Doktorá/ któryć fie tu opowieda tobie s ťwięťá náuká řwoiá/ á mędrca nád wřlytkimi mędrscy/ ižeť thy ni przez kogo inego nie przyřzedł do tego/ iedno przez ťwięťá wołá ięgo á opátrność ięgo *RejPos* 289.

Szereg: »doktor a mędrzec« (1): *RejPos* 289 cf *Wyrażenie*.

b. *Czarnoksięźnik, wróżbita; magus Calep, Cn; genethliacus PolAnt* (3) : O Báltářsár křięźę nád wřzemi mędrscy/ wiem iż duch Bogow ťwiętych ieřt w tobie *BibRadz Dan* 4/6; *Calep* 630a.

W pořczeniu szeregowym (1): Przyřzli tedy mędrscy y prákthykarze/ Káldeyczycy/ y wiefzczkowie [*Tunc ingressi sunt genethliaci, astrologi, Chasdim, et divini*]/ á opowiedziałem fen przed nimi *BibRadz Dan* 4/4.

c. *Magowie ze Wřchodu ťkładajcy řold nowo narodzonemu Jezusowi; magi PolAnt, Vulg* [tylko w pl] (49) : *MurzNT Matth* 2/16 [2 r.], k. 6 marg; *RejAp* 159, 194v; iáko go mędrscy z rozlicžnych kráin poznáć řzukáli *RejPos* 305v, 25, 25v [2 r.], 26v, 35, 35v, [36] [3 r.], 37 [2 r.]; *CzechRozm* 159; *SkarŽyw* 27; *CzechEp* 204; *NiemObr* 118; *ArtKanc* B3, C9v, C13, C13v, C14; *LatHar* 197; Temu ćiału/ mowi Chryřoftom ř. we źłobie Mędrscy fię klániáli. *WujNT* 8, *przedm* 21, *Matth* 2 arg, *7, 16 [2 r.], s. 7 [2 r.], 428.

Wyrażenia: »trzej mędrscy« (4): Takieź fie řniło onym trzem mędrcew ktorzi dary dzieciátku dali, aby fie zafię nie wracžali do Heroda *GlabGad* L4v; *RejPos* 34v; *LatHar* 238, 347.

»mędrscy z(e), od wřchodu ťłońca, wřchodni« = *magi ab oriente Vulg* [w tym 4 r. „ze, od wřchodu” *jest moźe okolicznikiem przy czasowniku*] [szyk 4 : 2] (4 : 1 : 1): Iáko oni Mędrscy ze wřchodu ťłońcá zádziwowawřzy fie onym dziwnym á nowym znákom/ [...] řzukáli go z dáry á z vpominki *RejPos* 19v; A Gdy fie iuź był národził Iezus w Bethleem mieřcye żydowřkim zá ćřářow Herodá krolá/ oto Mędrscy od wřchodu ťłońcá przyřzli áź do Ieruzalem *RejPos* 35; *ArtKanc* B4; *LatHar* 238; *WujNT przedm* 33, *Matth* 2/1.

Szereg: »(trzej) mędrzy, (i, albo) (trzej) krolowie« [szyk 3 : 2] (5): *OpecŻyw* 23v; O trzech krolach albo mędrkach też nye bez przyczyny ípomina S. Máthuśz *KromRozm II* h3v; O Sławni [...] trzey mędrzy y krolowie/ Kálper/ Melchior/ y Báltázár/ przyczyńcie fię zá námi wżyftkimi do Pána *LatHar* 347, 238; *WujNT* Aaaaaa.

W przeni (1) : Będą go ízukać oni mędrzy kroleftwá niebieskiego Anyeli fwięci/ obiecuiąc [!] mu rozmaíte dáry od Pána íwego *RejPos* 20.

Synonimy: doktor, filozof, nauczony, uczony; **b.** astrolog, astronom, burtnik, czarnoksiężnik, czarodziejca, czarodziejnik, czarownik, gadacz, guślarz, guślnik, magus, malefik, nigromantyk, praktykarz, pyton, wieszczek, wrożek, wykładacz, zaklinaciel; **c.** krol.

Cf **MĄDRY, MĘDREK, PRAWOMĘDRZEC**

ZZa